

## Szakmai beszámoló

A kutatás címe: **A descartes-i elme a gondolkodás és a kiterjedés között**

Azonosítószám: **125012**

Helyi témaszám: 12 51 1K248

Időszak: 2017.10.01-2022.09.30.

### Rövid összefoglaló:

A karteziánus elme a kiterjedés és a gondolkodás között című kutatási projektet 2022. szeptember 30-án sikeresen lezártuk. A munkatervben a kutatócsoport mindösszesen 8 kötet és 16 folyóiratcikk elkészítését vállalta. A projekt futamideje alatt 10 kötetet és 40 folyóiratcikket készítettünk el. A munkatervben a felsorolt címek tervezettek voltak, ezek a kutatás során módosultak. A tervezett kötetek között vállaltunk egy fordításkötetet, három idegen nyelvű és négy magyar nyelvű kötetet. Három magyar nyelvű monográfiát írtunk meg, két magyar nyelvű és négy idegen (angol és francia) nyelvű szerkesztett kötetet jelentettünk meg (ezek közül négy tematikus folyóiratszámot). A fordításkötet (Descartes-More levelezése) is elkészült, a Gondolat kiadó vállalta a megjelenítését a Budapesti Francia Intézet Kosztolányi könyvprogram támogatásával. A tanulmányokban is túlteljesítettük a vállalásainkat, 11 vállalt idegen nyelvű tanulmány helyett 15-öt, 5 magyar nyelvű tanulmány helyett 25-öt publikáltunk. Ami a kutatási terv tartalmi eredményeit illeti, ki kell emelnünk azt a nemzetközi, angol-francia nyelvű konferenciát, amelyet 2020 márciusában szerveztünk a Szegedi Tudományegyetemen francia, német, vallon és magyar kutatók részvételével. A konferencia témája szorosan kapcsolódott a kutatás témájához: *Union and Unity of Body and Mind in the Early Modern Philosophy*. A konferencia anyagát egy angol-francia nyelvű tematikus folyóiratszámban publikáltuk open access ([www.kulombsegfolyoirat.hu](http://www.kulombsegfolyoirat.hu)).

### A projekt technikai megvalósítása

A kutatási projekt megvalósításához technikailag minden feltétel a rendelkezésre állt. Dr. Rembeczki Eszter kutatót a projekt majdnem teljes ideje alatt főállású munkakörben alkalmaztuk (egészen 2022. március 30-ig), akinek az alkalmazása nagymértékben segítette a kitűzött célok sikeres megvalósítását. A kutatócsoport 2020. januárjától egy taggal, Dr. Simon Józseffel, bővült. Az ő tevékeny közreműködése is hozzájárult a projekt sikeres teljesítéséhez. A vállalásoknak megfelelően a kutatócsoport rendszeresen szervezett műhelyszemináriumokat, work-shopokat, amelyek összefogták a kutatómunkát, és rálátást adtak a kutatócsoport tagjainak egymás kutatásaira. Ezek az alkalmak a pandémia időszakában szüneteltek, de még így is összesen 13 tudományos eseményt, műhelyszemináriumokat, egynapos work-shopokat és konferenciákat szerveztünk, ahol a magyar előadókon kívül több külföldi kutató is a vendégünk volt. Ezek a következők voltak:

2017. szeptember 22. Pavlovits Tamás „A világ végtelenségének bizonyítása Descartes A *filozófia alapelvei* című művében”. Előadás és vita az ELTE Filozófia Intézetében.

2018. április 13. Újvári Márta: „Analitikus metafizika a Leibnizhez való viszony tükrében”. Előadás és vita az ELTE Filozófia Intézetében.

2018. február 23. A *barokk perspektíva. Művészettörténeti és filozófiai aspektusok* című műhelykonferencia az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának Filozófiai Kutatóintézetében.

2018. május 4. *Francisco Suárez SJ gondolkodása (1548–1617)*. Filozófiai szimpózium a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karán.

2018. június 9. *Descartes a testi és az intellektuális emlékezetéről* címmel kétnapos szövegolvasó műhelyszeminárium a Szegedi Tudományegyetem Filozófia Tanszékén.

2018. november 23. Sivado Ákos „Biblia és atomizmus: a politikai aritmetika természetfilozófiai alapjai Sir William Petty munkásságában”. Előadás és vita az ELTE BTK Filozófiai Intézetében.

2019. március 22. Andreas Blank (Alpen-Adria-Universität Klagenfurt): „Value, Justice, and Presumption in the Late Scholastic Controversy over Price Regulation”. Előadás és vita az ELTE BTK Filozófiai Intézetében.

2019. szeptember 20. „Módszerek, metafizika, szenvedélyek a 17. századi filozófiatörténeti kutatásban”. Work-shop Boros Gábor könyvéről a Szegedi Tudományegyetemen.

2021. október 1. Kutrovátz Gábor és Vassányi Miklós: *Csillagászat és filozófia a kora újkorban* című kötetének bemutatója és vita a szerzők és Laki János közreműködésével. ELKH BTK Filozófia Intézetében.

2022. február 18. Tóth Olivér István: *Sensory and Conceptual Content in Spinoza's Philosophy of Mind* című PhD disszertációjának bemutatása és megvitatása a Károli Gáspár Református Egyetemen.

2022. május 5. Kim Ong-Van-Cung (Université de Bordeaux): „On 17th-century relations between Europe and China”. Előadás és vita az ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófia Intézetében.

2022. június 17. Schmal Dániel: *Reflexió és modernitás - A modern én születése* című könyvének vitája az ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófia Intézetében.

A projekt során a legfontosabb szervezést 2020. márciusában az a nemzetközi konferencia jelentette, amelynek legfőbb célja a kutatócsoportban folyó kutatások nemzetközi integrációja volt. A kétnapos konferenciát : *L'union et/ou l'unité de l'âme et du corps dans la philosophie classique - Unity and/or Union of Body and Mind in Early Modern Philosophy* címmel a Szegedi Tudományegyetemen szerveztük a pandémia küszöbén magyar, német, flamand és francia résztvevőkkel, az alábbi programmal:

Chantal Jaquet (Université de Paris-Sorbonne): Pourquoi parler d'union du corps et de l'esprit chez Spinoza?

Pierre Guenancia (Université de Bourgogne): Descartes et la pensée de l'homme: union, unité, dualité.

Gábor Boros (KGRE): Body and Mind in Two Discourses on Method: Descartes and Dilthey

Roland Breeur (KU Leuven): « Cette machine composée d'os et de chair », *pour une micro-phénoménologie du squelette*.

Paul Rateau (Université de Paris-Sorbonne): En quel sens y a-t-il un parallélisme leibnizien?

Eric Marquer (Université de Paris-Sorbonne): Imagination et philosophie de l'esprit: à propos des termes ingenium/mens chez Descartes, Hobbes et Locke

Philippe Soual (Institut Catholique de Toulouse): L'incarnation de l'âme

Andreas Blank (AAU Klagenfurt): The soul/body union in the natural philosophy of Walter Charleton

Dániel Schmal (PPKE): Bodily existence and the „Project of Pure Inquiry” in Descartes

Smrcz Ádám (ELTE): “Early Modern Epicureans, Platonists and Stoics on the Mind and the Body”

József Simon (SZTE): The complete mind – a Hungarian debate on the nature of body-mind union from 1685

Tamás Pavlovits (SZTE): L'union de l'âme et du corps ou la genèse des affects chez Pascal

Ez a konferencia jelentős szerepet játszott abban, hogy a kutatási projekt jelentős nemzetközi eredményekkel záruljon.

Fontos megjegyezni, hogy a projekt futamideje alatt a kutatócsoportban történt egy MTA doktori fokozatszerzés (Pavlovits Tamás) és elindult egy másik eljárás is az MTA doktori cím megszerzésére (Schmal Dániel), amely 2022. októberében fog lezárulni. Ezek az események részét képezik a kutatási projekt sikeres megvalósulásának, hiszen mindkét megírt disszertáció szorosan kapcsolódik a közös kutatási irányhoz.

A kutatás futamideje a pandémia miatt az eredetileg tervezettnél egy évvel hosszabb lett. A futamidő meghosszabbítására az érvényes jogszabályok adtak lehetőséget, amivel élt a kutatócsoport.

## **A projekt tartalmi megvalósítása**

A munkatervben összesen nyolc kötet és tizenhat tanulmány elkészítését vállaltuk. Ehhez képest összesen **tíz kötetet és negyven tanulmányt** készítettünk el a projekt futamideje alatt. Ezek közül három magyar nyelvű monográfia, egy fordításkötet, egy magyar nyelvű szöveggyűjtemény, egy magyar nyelvű tematikus folyóiratszám, egy angol nyelvű tanulmánygyűjtemény, és három angol (és francia) nyelvű tematikus folyóiratszám, 15 idegen nyelvű és 25 magyar nyelvű tanulmány. Az elkészült kötetek és tanulmányok nem teljesen azonosak a munkatervben vállaltakkal, hiszen az előre megadott tanulmány- és kötetcímek tervezettek voltak. A 2019-2020-as évre vonatkozó beszámolóban a projekt addigi állását összegző, és a végső megvalósulást előre kalkuláló részében jeleztük a változtatási kéréseinket. A mostani beszámolóban csak az elkészült köteteket soroljuk fel:

### **Elkészült kötetek:**

#### **Magyar nyelvű monográfiák:**

- Boros Gábor: Módszer, metafizika, emóciók: megújuló alapvetés, affektív közösségalkotás a 17. századi filozófiában, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2018.

Boros Gábor könyve szorosan kapcsolódik a projektben folytatott kutatásokhoz. Elsősorban a Descartes elmefogalmának szentelt fejezetek, amely a „Széttartó tendenciák és egységtörekvés Descartes-nál” cím alatt találhatóak. Boros Gábor elemzéseinek középpontjában a karteziánus egonak a szenvedélyekkel kialakított viszonyai állnak.

- Pavlovits Tamás: A végtelen észlelése a kora újkorban, Budapest, Gondolat, 2020.

Pavlovits Tamás könyvében tárgyalt problémák szerves kapcsolódnak a kutatási projekthez. Az itt közölt kutatási eredmények arra a kognitív viszonyra vonatkoznak, amelyek elme és a végtelen között létesülnek akkor, amikor az elme a végtelenre gondol, vagy a végtelent észleli. A könyv nagy része Descartes végtelenfogalmát tárgyalja ismeretelméleti és elmefilozófiai megközelítésben.

- Schmal Dániel: Reflexió és modernitás. A modern én születése a kora újkorban, kézirat, MTA doktori disszertáció, 2022.

Schmal Dániel könyvében azokat a folyamatokat elemzi, amelyek a 17. században az én, az önmagáság, a self értelmezésének megváltozásához járultak hozzá. Nagy figyelmet szentel különböző self-értelmezések mellett a descartes-i én fogalmának.

### **Fordításkötet:**

- Schmal Dániel (szerk.): *Descartes és Henry More levelezése*. Ford. Schmal Dániel. Budapest, Gondolat, 2023 (folyamatban).

A kötet a Gondolat kiadó Észlelet sorozatában fog megjelenni 2023-ban. Az „Észlelet” a Kora Újkori Filozófiatörténeti műhely sorozata, szerkesztői: Boros Gábor, Pavlovits Tamás, Schmal Dániel. A kötet kiadását a Budapesti Francia Intézet támogatja a Kosztolányi-program keretében.

#### **Magyar nyelvű szöveggyűjtemény:**

- Schmal, Dániel, Borbély, Gábor (szerk.): *Skolasztikus filozófiai szöveggyűjtemény*, Budapest, L'Harmattan, 2019.

A szöveggyűjtemény a virágzó és a késői skolasztika korából tartalmaz fordításokat. Az itt megjelent szövegek fontos dokumentumai a kora újkort közvetlenül megelőző és azt előkészítő korszaknak. A válogatás a jelen pályázat tematikájának szem előtt tartásával készült.

#### **Magyar nyelvű tematikus folyóiratszám:**

- Rembeczki Eszter (szerk.): Francisco Suárez. Metafizika, megismerés, természetjog. (A *Különbség* folyóirat tematikus száma), *Különbség*, 20. évf. 1. szám, 2020. (<http://www.kulonbsegfolyoirat.hu/index.php/kulonbseg/issue/view/28>)

Francisco Suarez a 16. század végi és 17. század eleji későskolasztikus gondolkodás meghatározó alakja, akinek a gondolkodása jelentős hatást gyakorolt Descartes-ra. A *Különbség* 2020/1-es Suarez-számában megjelent fordítás és tanulmányok az első magyar nyelvű primér szövegnek és szakirodalomnak számítanak a késő skolasztikus gondolkodásról. Éppen ezért ez a kötet hiánypótló a hazai kora újkori kutatásban.

#### **Angol nyelvű tanulmánygyűjtemény:**

- Boros Gábor, Szalai Judit, Tóth István Olivér (szerk.): *The Concept of Affectivity in Early Modern Philosophy*, Budapest, Eötvös Kiadó, 2017, ISBN 978-963-284-820-4, 2017

Ebben a kötetben angol nyelvű tanulmányok elemzik az érzelmeket, emóciókat, indulatokat, szenvedélyek problémáját a kora újkori gondolkodásban.

#### **Angol és francia nyelvű tematikus folyóiratszámok:**

- Pavlovits Tamás (ed.): Philosophy and Science: Unity and Plurality in the Early Modern Age, *Hungarian Philosophical Review*, Vol. 61, no. 2, 2017. (<http://filozofiaiszemle.net/hu/category/2017-2-philosphy-and-science-unity-and-plurality-in-the-early-modern-age/>)

Ez az angol és francia nyelvű kötet tudomány és filozófia egységének és különbségének problémáját vizsgálja a kora újkori gondolkodásban. Ez az a kor, ahol létrejön a modern tudomány módszertana, és elindul a tudományok filozófiáról való leválásának a folyamata. A tanulmányok több szerzőnél (Descartes, Pascal, Spinoza, Bacon) elemezik e folyamatokat.

- Szalai Judit, Tóth Olivér István (eds.): Reconstructivists not dead: Methodologies in the history of early modern philosophy, *Hungarian Philosophical Review*. Vol. 66, no. 1, 2022. (<http://filozofiaiszemle.net/hu/category/2022-1-reconstructivists-not-dead/>)

Ez az angol nyelvű kötet a kora újkorra vonatkozó filozófiatörténetírás módszereit és az azok felvetette problémákat elemzi.

- Pavlovits Tamás, Schmal Dániel (eds.): The Union of Body and Mind in Early Modern Philosophy, *Különbség*. Vol. 21, no. 1, 2021, eISSN: 2560-158X. (<http://www.kulonbsegfolyoirat.hu/index.php/kulonbseg>)

Ez a francia és angol nyelvű kötet a kutatási projekt eredményeit hivatott összefoglalni. A kötetbe nemcsak a kutatócsoport tagjai közöltek tanulmányokat (Pavlovits Tamás, Simon József, Boros Gábor, Schmal Dániel), hanem külföldi kutatók is. A kötet a 2020-ban szervezett nemzetközi konferencia előadásaiból nőtt ki. A kutatás fő iránya jelen esetben az volt, miként tudjuk meghatározni a 17. századi gondolkodásban test és elme egységét vagy egyesülését. Ez a probléma a lehető leghamarabban kapcsolódott a kutatási tervben megfogalmazottakhoz. A 17. századi filozófiák, és elsősorban Descartes gondolkodása kapcsán a leggyakrabban megfogalmazott vád, miszerint radikálisan elkülönítik a testet az elmétől külön szubsztanciaként kezelve e kettőt (szubsztancia-dualizmus). A kutatásainkban kitűzött cél volt ezt az értelmezést árnyalni rámutatva annak túlzott és sematikus voltára. Ezért fókuszáltunk ebben a kötetben a szétválasztással szemben az egységre vagy az egyesülésre. A kötet nemzetközileg is az első ilyen vállalkozás, és jó fogadtatásban részesült.

A pályázat keretében végzett kutatás valamennyi eredménye hasonló szemléletet tükröz. A projekt egyik részében arra törekedtünk, hogy zárójelbe téve a descartes-i dualizmus metafizikailag alapvető szempontját megvizsgáljuk azokat az elveket, amelyek a test és az elme kooperációjának és együtthatásának eltérő módozatait írják körül. A kutatások világossá tették, hogy miközben a metafizikai keretek a legkevésbé sem közömbösek, a descartes-i filozófiának

léteznek olyan rétegei, amelyek nemcsak számot vetnek a testtel, de egyenesen az *embodiment* mai elméletei felé mutatnak. Ez voltaképpen nem is meglepő, ha megfordítva a filozófiatörténeti hagyomány perspektíváját (amely a dualizmusnak tulajdonít döntő jelentőséget) úgy igyekszünk elhelyezni a hangsúlyokat, ahogyan azt maga Descartes tette, amikor igen szűkösen mérte ki a metafizika művelésére fordítható időt. Félretéve tehát a *res cogitans* és a *res extensa* kölcsönhatásának híresen megoldhatatlan kérdését, s azt kutatva, hogy miként működik együtt vagy alkot tényleges egységet a gyakorlatban a két szubsztancia, *bármilyen magyarázza is közöttük az interakciót*, azt találtuk, hogy mind Descartes, mind a karteziánusok gazdag fenomenológiai leírását adták azoknak a kognitív folyamatoknak, amelyek testileg szituáltak. S megfordítva: Pavlovits Tamás kutatásai arra mutattak rá, hogy a végtelen észlelése feltétele minden megismerésnek, így a testileg szituált percepciónak is. Vizsgálódásaink legfontosabb eredményei e két szempont összeillesztésével kapcsolatosak. A testben és testileg létező megismerő *tudatos* állapotai implicit módon – tehát gyakran tudattalanul! – tartalmaznak egy-egy alapvető relációt, amely egyszerre kapcsolja a véges alanyt a végtelenhez és a véges testhez. E kettős viszony (a címben foglalt „köztes” helyzet) feltevéseink megfelelően sokféleképpen konstitutívnak bizonyult annak a descartes-i elmének a szempontjából, amelynek a korábbi kutatások elsősorban az autonómiáját hangsúlyozták.

Mindent összegezve, úgy érezzük, hogy a kutatócsoportunk egy rendkívül sikeres kutatási periódust zárt le, ami megvalósíthatatlan lett volna az OTKA/NKFI támogatása nélkül.

Szeged, 2022. október 24.



Pavlovits Tamás  
egyetemi tanár  
SZTE BTK Filozófia Tanszék